

KARIN A. WAWRZYNEK
JADWIGA SEBESTA

CHRYSTOLOGICZNA SYMBOLIKA JEDNOROŻCA W LITERATURZE PATRYSTYCZNEJ I ŚREDNIOWIECZNEJ

Osobliwość starożytnych i średniowiecznych bestiariów¹ – jednorożec² – zyskała sławę hybrydowego stworu, którego treść symboliczną aplikuje historia kultury od sztuki aż po traktat teologiczny. Sens ukryty antycznej bestii przekazują księgi indyjskiej mądrości i pisma semickie³ Orient jest

Mgr KARIN A. WAWRZYNEK – doktorantka w Instytucie Filologii Germańskiej KUL; adres do korespondencji: Al. Racławickie 14, 20-950 Lublin.

Mgr JADWIGA SEBESTA – doktrantka w Instytucie Teologii Dogmatycznej KUL; adres do korespondencji: Al. Racławickie 14, 20-950 Lublin.

¹ Podstawowe źródła informacji o zwierzętach, funkcjonujące w starożytności i średniowieczu to: Arystotelesa (*O częściach zwierząt, O ruchu zwierząt, O poruszaniu się przestrzennym zwierząt, O rodzeniu się zwierząt i Zoologia*); Pliniusza Starszego (*Naturalis historia* – 37 ksiąg); Gaiusa Iuliusa Solinusa (*Liber memorabilium*) oraz dzieło nieznanego autora *Physiologus* (Fizjolog). Do bestiariów zaliczamy: *Fizjologa, Etymologie* Izydora z Sewilii, *De avium* Hugona z Folieto, *Liber Memorabilium* Solinusa, *Hexaameron* Ambrożego, *De universo* Rabana Maura, *Megacosmus et Microcosmus* Bernarda de Silvestris i *De proprietatibus rerum* Bartłomieja Anglika i in. Zob. S. K o b i e l u s, *Bestiarium chrześcijańskie. Zwierzęta w symbolice i interpretacji. Starożytność i średniowiecze*, Warszawa 2002, s. 25-35.

² hbr. re'em; gr. μονόκερως; łac. unicornis; Vulgata: rhinoceros. Zob. J. W. E i n h o r n, *Spiritualis Unocornis – das Einhorn in Literatur und Kunst des Mittelalters*, München 1998, s. 59.

³ Na ten temat zob.: S. A h a r o n i, *On some animals mentioned in the Bible*, „Osiris” 5(1938), s. 461-478; H i l d e g a r d a z B i n g e n, *Das Buch von den Tieren*, Übersetzt von P. Riethe, Salzburg 1999; L. J. B o r g e s, *Einhorn, Sphinx und Salamander. Ein Handbuch der phantastischen Zoologie*, München 1964; J. C h e r r y, *Fabeltiere. Von Drachen, Einhörnern und anderen mystischen Wesen*, Ditzingen 1997; A. H. G o d b e y, *The unicorn in the Old Testament*, „The American Journal of Semitic Languages and Literatures” 56(1939), s. 256-296; J. K a s t n e r, *Mundus mirabilis fictus. Phantasie und Wirklichkeit in der Welt der Fabelwesen*, Passau 1994; W. L. J. S c h a p e r, *The Unicorn in the Messianic Imaginary of the Greek Bible*, „Journal of Theological Studies” 45(1994), s. 117-136.

niezaprzeczalnie ojczyzną jednoroźca i jego licznych proteuszowych form⁴ Europejskie średniowiecze, opierając się na symbolu jednoroźca, tworzy teologiczne parable Zwiastowania, Pasji i Zmartwychwstania. Wiele z przymiotów legendarnego zwierzęcia transponuje się na płaszczyznę chrystologiczną. Sztuki wizualne, zwłaszcza malarstwo, ukazują chrystologiczny program z udziałem symbolu jednoroźca. Scena polowania na niewinne zwierzę ma stanowić sakralny obraz procesu zbawiania świata, którego punktem kulminacyjnym jest Wcielenie Syna Bożego.

Paradoksem historii owego symbolu jest sataniczna konotacja jednoroźca, co potwierdza przypuszczenie o ambiwalentnej zasadzie czytania symboli w ogóle⁵ W słonecznej Italii jednorożec doczekał się wyjątkowej estymy: to *animal castissimum*⁶, istota uosabiająca czystość moralną, niewinność i pierwotne piękno raju. Wiek oświecenia przelał morze sceptycyzmu na bohatera legend... Próbą ocalenia jednoroźca, emblematu jakże cennego w kulturze, było zagospodarowanie mu miejsca w wyobraźni. Odtąd wizerunki jednoroźca pojawiają się w herbach rodowych i miejskich jako swoiste barokowe ornamenta... Nauki hermetyczne akcentują natomiast szczególne właściwości medyczne rogu jednoroźca⁷ Symbolika jednoroźca skłania się coraz dobitniej w stronę tematyki świeckiej, czerpiąc inspirację ze zbiorów średniowiecznych i renesansowych.

I. SYMBOLIKA JEDNOROŻCA W ODNIESIENIU DO TAJEMNICY WCIELENIA

Wyobrażenie jednoroźca igrającego w łonie Najświętszej Dziewicy odgrywa szczególną rolę w epoce patrystycznej i teocentrycznym średniowieczu⁸

⁴ Więcej na ten temat zob.: K. A. W a w r z y n e k, *Der Wandel der Einhornsymbolik in der deutschsprachigen Kulturgeschichte*. [Przeobrażenia symboliki jednoroźca w niemieckojęzycznej historii kultury]. Praca magisterska napisana na seminarium kulturoznawczym pod kierunkiem dra hab. Maxa Steblera, prof. KUL, Lublin 2005, s. 6-28.

⁵ Zob. A. T h u j a, *Dem Einhorn auf der Spur*, Kiel 1984, s. 220.

⁶ Wyrażenie Bedy Czcigodnego. Por. W a w r z y n e k, dz. cyt., s. 41.

⁷ Por. J. H ö r i s c h, *Der Wandel des Einhorns*, w: *Dämonen, Monster, Fabelwesen*, red. U. Müller, W. Wunderlich, St. Gallen 1999, s. 215 n.

⁸ Zob. na ten temat: R. R. B e e r, *Einhorn – Fabelwelt und Wirklichkeit*, München 1972, s. 110 n.

Święty Ambroży⁹ wskazywał na ów obraz jeszcze przed redakcją *Fizjologia*¹⁰, w komentarzu do księgi Powtórzonego Prawa (33, 17), poprzez zestawienie jednorożca z Jednorodzonym, tj. Chrystusem. Podobnie czyni Raban Maur¹¹, identyfikując legendarną postać z Księgi Liczb (23, 22) i zbioru Psalmów (29, 6) z Chrystusem niezwykłym: „Rhinoceros Christus Dominus intellegi propter invictem fortitudinem”¹²

Szczególnie wyraźna staje się chrystologiczna legitymizacja jednorożca w odniesieniu do Ewangelii Janowej (1, 14): „A Słowo stało się ciałem/ i zamieszkało wśród nas/ i oglądaliśmy Jego chwałę, chwałę, jaką Jednorodzony otrzymuje od Ojca, pełen łaski i prawdy”

Wydarzenie Wcielenia, jako rdzeń wiary, przybrało w dziejach chrześcijaństwa rozmaite formy alegorii. Honoriusz Augustodunensis¹³ podaje eksplikację symbolu jednorożca właśnie w duchu Boskiej inkarnacji:

Hanc etiam ipse bestiae futuram figures expresserunt. Unicornis dicitur bestia uno tantum cornu ferocissima, ad quam capiendam virgo puella in campum ponitur, ad quam veniens, et se in gremio eius reclinans, capitur. Per bestiam hanc Christus exprimitur, per cornu eius insuperabilis fortitudo exprimitur. Qui in uterum Virginis se reclinans captus est a venatoribus, id est in humana forma inventus est a suis amatoribus. Legitur, carissimi, quia Dei Filius voluit ad nos in carcerem de coelis descendere et de captivitate tyranni redimere¹⁴

Bóg, przyjmujący ludzką naturę i znajdujący schronienie w łonie Najświętszej Dziewicy, daje się w języku kultury przełożyć na realistyczno-symboliczną parabolę z jednorożcem w roli głównej¹⁵ Rys inkarnacyjny legendy przetrwał stulecia, a w wiekach średnich stanowił ważny aspekt teologii uniwersyteckiej obok zagadnień związanych z Eucharystią.

⁹ Ambroży (340-397).

¹⁰ Φυσιολόγος – dzieło mówiące o historii naturalnej, powstałe między II a IV w. po Chr., spisane w Aleksandrii w języku greckim. Zob. K o b i e l u s, dz. cyt., s. 26-29.

¹¹ Raban Maur, encyklopedysta, teolog, benedyktyn (780-857).

¹² Cyt. za: L. W e h r h a h n S t r a u c h, *Einhorn*, w: *Reallexikon der deutschen Kunstgeschichte*, t. IV, Stuttgart 1958, kol. 1511.

¹³ Honoriusz z Autun, Augustodunensis, benedyktyn, filozof i teolog (1080-1150).

¹⁴ *De nativitate Domini*, PL 172, 819.

¹⁵ „[...] Die *unio mystica* zwischen Mutter und Sohn durch das Medium Einhorn geht” – B e e r, dz. cyt., s. 110.

II. ODKUPIENIE PRZEZ KRZYŻ – TANATOLOGICZNA SYMBOLIKA JEDNOROŻCA

Uznając za punkt wyjścia tekst Powtórnego Prawa (33, 17), Justyn Męczennik¹⁶ utożsamia drzewo krzyża z symbolem jednorogiego zwierzęcia:

Otóż **jednorożca rogi** nie można powiedzieć ani twierdzić o żadnej innej rzeczy, czy kształcie, tylko o figurze, która krzyż wyobraża. W krzyżu bowiem sterczy jeden koł prostopadły, którego wierzchołek widnieje w kształcie **rogu**, o ile jest przymocowana belka poprzeczna, a tedy wydaje się jakoby do owego **jednego rogu** z końca każdej strony inny róg był dołączony. Również i to, co się przytwierdza pośrodku ma wyniosłość do rogu podobną, na której się opiera tych, co się krzyżuje; i to ma wygląd rogu i jest zrobione i przytwierdzone tak samo jak owe drugie rogi¹⁷

Róg jednorożca, mający wymowę staurologiczną, zawiera w sobie nie tylko obietnicę Odkupienia, lecz również groźbę sądu i potyczki z duchowym wrogiem:

Accipe adhuc, quia ipsum significavit Moyses adiecit: **cornua unicornui** cornua ipsius; in ipsis gentes ventilabit. Sed noli timere quia ventilat; dixit enim: percutiam et sanabo. Bona cornua, quibus inclusit orbem tarrarum; bona cornua, quibus leonem illum nostrum adversarium ventilat; bona cornua, quibus fecit ut cornua adversarii timere nequeamus, quia et satanas habet cornua sua, sicut testificatus est Danihel dicens: videbam et cornu illud quod faciebat pugnam cum sanctis, et inualescebat eis, donec venit antiquus dierum¹⁸

Za Justynem także Tertulian¹⁹ dostrzega w postaci jednorożca egzemplifikację krzyża świętego (*patibulum*), który posłużył za narzędzie Bożego *krisis*:

Sam Józef też miał być figurą Chrystusa, choćby w tym tylko zakresie, że nie wstrzymywał biegu tego, jako że wycierpiał prześladowanie ze strony swoich braci, by wyjednać łaskę Bożą, tak i Chrystus wycierpiał od Żydów, przecież według ciała (od braci), podczas gdy Ojciec Mu błogosławi także w tych słowach: „Oto Jego **byk** pierwородny – cześć Jemu! Jego **rogi** – **rogami jednorożca**, nimi będzie przewiewał narody aż po krańce ziemi” Mowa tu oczywiście nie o przeznaczeniu (na ofiarę) **nosorożca jednorożnego ani minotaura** z głową **byka o dwu rogach**, ale o Chrystusie w nim oznaczonym, nazwanym

¹⁶ Zmarł w 165 roku.

¹⁷ J u s t y n, *Dialog z Żydem Tryfonem* 2, 91. 2, w: *Pisma Ojców Kościoła*, t. IV, tł. J. Sajdak, Poznań 1926, s. 266.

¹⁸ A m b r o z y, *Explanatio Psalmorum*, w: *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, t. XLVII, Wien 1999, s. 275 n.

¹⁹ Tertulian (155-220).

bykiem z powodu dwojakiej dyspozycji: dla jednych srogim okiem jako Sędzia, dla drugich łagodnym jako Zbawiciel. A rogi jego uznane są za ramiona krzyża²⁰

Zarówno Justyn jak i Tertulian mieli osobliwe wyobrażenie o jawieniu się jednorożca w wielu, zadziwiająco różnych, kształtach. Dlatego też korelacja formy krzyża z rogami jednorożca daje możliwość rozmaitych interpretacji.

Symbol krzyża znajduje też bardziej abstrakcyjne opracowanie, chodzi mianowicie o czynność oczyszczania wody (*Entgiftung des Wassers*), którą to przypisywano jednorogiemu zwierzęciu. Jednorożec w symbolicznym geście krzyżowania egzorcyzmuje wodę:

[...] Ehe jedoch die Tiere versammelt sind, kriecht die Schlange heran und spart ihr Gift in das Wasser, Die Tiere spüren nun das Gift und wagen nicht zu trinken; und da warten sie auf das Einhorn, und das kommt und geht geradeaus in das Wasser und schlägt mit dem Horn ein Kreuz und damit macht es die Kraft des Giftes zunichte, und da es vom Wasser trinkt, trinken auch andere Tiere²¹

Signum Crucis staje się antidotum na wszelkie sztuczki złego ducha. Postać węża symbolizuje Nieprzyjaciela, a zanieczyszczona woda grzechy rodzaju ludzkiego. Róg jednorożca powiadamia o wydarzeniu Pasji, poprzez którą Jezus staje się klucznikiem Zbawienia. Ofiara krzyżowa jest więc interwencją zbawczą.

III. SYMBOL MISTYCZNEGO POLOWANIA A ZMARTWYCHWSTANIE CHRYSTUSA

Wskreszenie Jezusa z martwych uwiarygodnia absolutną jedność Ojca i Syna. Ścisła relacja Osób Boskich i miłość wewnątrztrynitarna przenika historię Odkupienia, o czym w metaforycznie zabarwionych słowach mówi: Bazyli z Cezarei²²:

Et dilectus sicut **filius unicornium**. Unigenitus Filius, qui mundo dat vitam, cum hostiam et oblationem pro peccatis nostris seipsum Deo offert, et Dei agnus, et ovis nominatur. Ecce enim, inquit, ductus est. Cum vero potentatum genus hominum adorantem, illum

²⁰ T e r t u l i a n, *Adversus Marcionem* 3, 18. 3, w: *Pisma starochrześcijańskich pisarzy*, t. LVIII, tł. S. Ryzner, Warszawa 1994, s. 127.

²¹ H ö r i s c h, dz. cyt., s. 215.

²² Bazyli Wielki z Cezarei (327-379).

videlicet efferatam et exasperatam potestatem ulcisci et evertare oportet, tum **filii unicornium** appellatur. **Unicornis** enim, ut in Iob didicimus, est animal insuperabili virtute praeditum, hominibus haud subjectum. Non enim, inquit, ipsum loro alligabis, neque dormiet in proesepi.

[...]

Christus autem Dei Virtus est; ideo **unicornis** appellatus est, tanquam qui **unum** habeat **cornu**, id est unam cum Patre communem potentiam²³

Temat ten podejmuje także średniowieczny autor – Hugon ze Św. Wiktora²⁴:

Sic est Dominus Jesus Christus **spiritualis unicornis** descendens in uterum virginis per carnem ex ea sumptam captus a Iudaeis, morte crucis damnatus est [...] Quia vero habet hoc animal **unum cornu** in capite hoc quod Salvator ait: Ego et Pater unum sumus²⁵ [...] Quia acerrimum dicitur, significant quod neque praecipatus neque potestates, neque throni neque dominations intelligere Deum valent sicut est, Quia autem humilitatem dicitur [...] Haedo autem similes est **unicornis**, quia Salvator, secundum Apostlum, factus est in similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum²⁶

Uczony ze szkoły Wiktorynów rozszerza symbolikę jednorożca, wskazując na ekonomię Zbawienia spod znaku jedności Ojcowsko-Synowskiej. Symbolem jedynego synostwa jest róg – emblemat Boskiej potęgi zjednoczonej z ludzką naturą²⁷

Pierwsze próby nadania treści chrystologicznej mitowi o sakralnym polowaniu na jednorożca pochodzą od Konrada z Würzburga²⁸: „Ich meine dô der **himeljeger**/ dem undertâm din riche sint/ jagte sin einbornez kint/ ûf erden nâch gewinne”²⁹

Podobnie Friedrich Heinrich von der Hagen w pieśni *Meister Runeland* powiada: „Einborner Gotes sun, do jagte dich her abe/ din vater, wan er uns will note; Er jagte dich unz an den lip/der reinen mait”³⁰

Wyżej wymienieni mediewistyczni autorzy odnotowują dwie postaci pierwszoplanowe: jednorożca identyfikowanego z Chrystusem oraz myśliwego –

²³ B a z y l i z C e z a r e i, *Homilia do Psalmu 28(29)*, PG 29, 295-298.

²⁴ Hugon z opactwa św. Wiktora w Paryżu, mistyk, filozof, teolog (1096-1141).

²⁵ Por. J 10, 30.

²⁶ Por. Rz 8, 3-4.

²⁷ Por. Rz 8, 3 n.

²⁸ Konrad z Würzburga (1230-1287).

²⁹ K o n r a d z W ü r z b u r g a, *Goldene Schmiede*. V. 262-265. Cyt. za: W e h r h a h n-S t r a u c h, *Einhorn*, kol. 1512.

³⁰ Tamże.

synonim Ojca³¹ W pewnej szczególnej konwencji ujął tę rzecz Heinrich Detzel: posłużwszy się chrystologiczną ikonografią przedstawia on dzikiego człowieka, którego postać wyobraża zarówno Boga jak i kłusownika. Ten zaś przynagla Syna Bożego do schronienia się w łonie Maryi Panny. Przedstawienie to posiada też zgoła inną, hamartologiczną wykładnię. Otóż kłusownik uosabia pierworodny grzech Adama i Ewy, za przyczyną którego Wcielenie Jezusa stało się niejako koniecznością. Dzieło Inkarnacji dało odpór złu i szatanowi. Co więcej, cnoty teologalne: wiara, nadzieja i miłość bezpiecznie spoczęły w matczynym łonie Dziewicy:

Nun höret Wunderding und peind groß!

Vor Freuden Schwang sich derselbig Einhorn Maria der Jungfrau, in den Schoß
Ihr Freud und die ward groß.

Wär uns der Einhorn mit geborn so wär wir armer Sünder gar verlorn so emphalen wir
ihn gar würdiglich;

Gott helf uns allen in seines Vaters Rîch!

Wollt ihr wissen, wer dieser Einhorn ist?

Es ist unser lieber Herr Jesu Christ, von dem man hört singen und lesen in der Schrifts,
der für uns an den heiligen Kreuz gestorben ist³².

Pierwsze biblijne świadectwa, mówiące o sakralnym polowaniu, wskazują jednoznacznie na Archaniola Gabriela, zwiastuna Dobrej Nowiny, jako na wykonawcę świętych łowów. Wyposażony w kij i róg myśliwski, otoczony kohortą psów gończych ściga niewinne zwierzę aż po zamknięte bramy Maryjnego ogrodu (*hortus conclusus*)³³

Myśliwy rozpoczyna pogoń nie w celu zabicia zwierzęcia, lecz ku zaprowadzeniu go do łona Najświętszej Dziewicy... Układ postaci wraz z nadchodzącym Gabrielem związany jest z tradycją ówczesnych przedstawień Zwiastowania. Owa scena rozgrywa się w izdebce Miriam, tzn. w symbolicznej przestrzeni ograniczonej ścianą bądź ogrodzeniem, które wyznaczają *hortus conclusus*. Ogród zapieczętowany symbolizuje dziewictwo Maryi. Ona to, siedząc na zielonej darni lub skrawku łąki, przyjmuje dar posłańca w geście opieki i czułości. Wówczas Łowca Gabriel dmie w róg. *Conceptio per aurem*

³¹ Por. B e e r, dz. cyt., s. 110.

³² Cyt. za: U. S c h m i d, *Das Einhorn und seine Betrachtung in der Kunst*, „Walhalla” I(1905), s. 126.

³³ Zob. na ten temat: G. N i t z, *Hortus Conclusus*, „Marienlexikon”, t. III, red. R. Bäumer, L. Scheffczyk, St. Ottilien 1991, s. 247-250.

– Zwiastowanie Niepokalanej urzeczywistnia się, gdy wystannik dotyka ustnika. Pozdrawia Maryję słowami: *Ave gratia, plena Dominus tecum*³⁴

Psy gończe, towarzyszące Gabrielowi, noszą na grzbietach inskrypcje: *fides, spes i caritas*.

W niektórych wizualnych wersjach tematu pojawia się jeszcze druga postać łowcy, którego strzał wymierzony w jednoroźca odnosi śmiertelny skutek... W ten sposób symbolika jednoroźca zyskuje jeszcze głębszy, bo tanatologiczny i ofiarniczy rys³⁵

Gdy Gabriel wraz z psami przebywa poza ogrodzeniem, zza Maryi wynurza się niewielka postać Adama. Ten dobywa lancy i przebija nią bok jednoroźca. Słowa raniącego brzmią: *Ipse autem vulneratur est propter iquitates nostras...*³⁶

Wtóruije mu Ewa, napętniając kielich krwią jednoroźca: *Et livore eius sanati sumus*³⁷

Ten akt przypomina historię z *Gesta Romanorum*, którą to kojarzono z opowiadaniem o grzechu pierworodnym, tudzież z Odkupieniem. Fabuła, pochodząca z piętnastego stulecia, nawiązuje do dwu postaci niewiast: Ewy i Maryi, których czar, piękno i urok zwodzą jednoroźca. Krew zabitego zwierzęcia zostaje pieczołowicie zabezpieczona w kielichu. Akt umierania i oddania krwi symbolizuje tu krzyżową, męczeńską śmierć Jezusa Chrystusa, będącą zarazem narzędziem zmazania win.

Dwuznaczną wymowę posiada dzieło malarstwa tablicowego, ofiarowane w darze ślubnym Annie von Britannien przez Ludwika XII, jej przyszłego małżonka³⁸ Łowy skupione na jednoroźcu mogą być w przypadku tego przedmiotu sztuki rozumiane zarówno w sensie religijnym jak i świeckim.

Pierwsza z tablic ukazuje początek polowania. Drugi obraz przedstawia osaczenie jednoroźca klęczącego u źródła. Zwierzę zanurza w wodzie róg, by stała się ona zdatna do picia i służyła innym leśnym stworzeniom. Na trzeciej

³⁴ Łk 1, 28; por. G. S t u h r f a u t h, *Die Einhorn-Jagd*, „Theologische Blätter” 19(1940), s. 322.

³⁵ Zob. na ten temat: W J. E i n h o r n, *Das Einhorn als Sinneszeichen des Todes: die Parabel vom Mamm im Abgrund Frühmittelalterliche Studien*, „Frühmittelalterliche Studien” 67(1972), s. 381-417. Wyraźny rys tanatologiczny cechuje legendę *O Barlaamie i Jozafacie*. Zob. wersja grecka – Jan Damasceński, wersja niemiecka – Rudolf von Ems. Więcej na ten temat: W a w r z y n e k, dz. cyt., s. 51-53.

³⁶ S t u h r f a u t h, dz. cyt., s. 307.

³⁷ Tamże.

³⁸ Siedem tablic znajduje się w Metropolitan Museum of Art w Nowym Jorku. Dzieło *The Cloisters Collection* jest darem J. D. Rockefellera ofiarowanym muzeum w roku 1937.

tablicy kłusownicy uzbrojeni w długie włócznie cichcem atakują jednorożca. Jednorogi wpada do źródła i usiłuje się ratować. Czwarte przedstawienie daje wyraz ofensywie jednorożca. Ten wierzga tylnymi nogami, przebijając rogiem jednego z psów gończych. Myśliwy dobywa wówczas miecz z pochwy, na której wyryto inskrypcję: *Ave Regina* (echo słów ze sceny Zwiastowania anielskiego). Postać łowcy zdaje się zatem wskazywać na osobę Archanioła. Na piątej tablicy widnieje figura niewiasty z podniesioną dłonią – jest to znak zakończonych łowów. Szósta scena ukazuje przechwycone zwierzę, niesione w stronę zamku. Świadczy o tej scenie to: Pani i jej małżonek.

Odnosząc ten program dzieła jedynie do sfery wyobrażeń sakralnych, trzeba wskazać na wymowę pasyjną całości. Siódma tablica bowiem objawia nam postać skutego złotym powrozem jednorożca pośród ogrodu tysiąca kwiatów, stojącego pod drzewem granatu: to Jezus Chrystus. Już w pierwszej scenie polowania konotacja ta zdaje się być widoczna. Na planie źródła dostrzegamy wyraźnie początek paschalnej tajemnicy. Szósty element programu malarstwa tablicowego ukazuje Chrystusa wraz z atrybutami męki: wieńcem cierniowym owiniętym liśćmi dębu³⁹ Ciernie przywołują cierpienie Zbawiciela, dębowe liście zaś niezwycone i duchowe życie. Pani zamkowej fortecy nosi emblemat krzyża i różaniec... Ogródzenie opieczetowanego ogrodu, w którym przebywa jednorożec, wskazuje z jednej strony na Maryję, z drugiej zaś na misterium Zmartwychwstania i Wniebowstąpienia, tj. powrót do Królestwa Ojca.

Zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa łączy się z misterium Bożego Światła. W tym obszarze znaczeniowym jednorożec jawi się jako symbol równej godności Syna Bożego. U nasady rogu jednorożec nosi sygnet światła – karbunkuł (*Karfunkelstein*). Ten przedziwny splot symboli dostrzega Heinrich von Hessler:

Wir gewunn des tieres herzen
Über das küneges smerzen.
Wir nâmen den karfunkelstein
Ûf des selben tieres hirbein,
der dâ wehset under sîme horn.
Wir bestrichen die wunden vern,
und besonften den stein drinne⁴⁰

³⁹ Zob. na temat symboliki liści dębu: *Oak*, w: *Dictionary of Mythology Folklore and Symbols*, t. II, red. G. Jobes, New York 1962, s. 1189.

⁴⁰ Cyt. za: T. Ziolkowski, *Karfunkelstein*, „Euphorion” 4(1961), nr 55, s. 303.

Mityczna postać jednorożca, znana w kulturze indyjskiej, chińskiej, semickiej, arabskiej i w kulturze Zachodu należy do cennego dziedzictwa archetypów. Chrześcijaństwo przejęło fabułę legendy o pięknym, dzikim i nieustraszonym zwierzęciu, by nadać jej nowe, chrystotypiczne zabarwienie. Elementy podań o jednorożcu służyły zbudowaniu specyficznie chrześcijańskich wyobrażeń, do których zaliczyć trzeba symbolikę jednego rogu, wątek polowania, przesłanie o dziewicy i aurę niewinności spowijającą jednorogą istotę. Jednorodzony Syn Ojca, poczęty w łonie Panny, ukazuje tajemnicę cierpienia, ofiarnej miłości oraz zwycięstwo dobra nad mocami zła. Te zasadnicze rysy historii Jezusa, od Wcielenia po Zmartwychwstanie, korespondują z piękną sagą o jednorożcu, wiecznie żywą w literaturze, sztuce i w świadomości pokoleń.

BIBLIOGRAFIA

I. Teksty patrystyczne średniowieczne

- A m b r o ż y:** Explanatio Psalmorum, w: Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, t. XLVII, Wien 1999, s. 275 n.
- A u g u s t y n:** Komentarz do Psalmu 28(29), w: Objasnienia Psalmów 1-36, w: Pisma starochrześcijańskich pisarzy, t. XXXVII, tł. J. Sulowski, Warszawa 1986, s. 216.
- B a z y l i z C e z a r e i:** Homilia do Psalmu 28(29). PG 29, 295-298.
- G r z e g o r z W i e l k i:** Moralia in Iob 31, 15. PL 76, 589.
- H i l d e g a r d a z B i n g e n:** Das Buch von den Tieren, Übersetzt von P. Rie-the, Salzburg 1999.
- H o n o r i u s z A u g u s t o d u n e n s i s:** De imagine mundi 12; 13. PL 172, 124-125; De nativitate Domini, PL 172, 819.
- H u g o n z e Ś w. W i k t o r a:** Descriptio mappe mundi, „Isis” 82(1991), nr 1, s. 121-123.
- I z y d o r z S e w i l l i:** Etymologie, PL 82, 427.
- J u s t y n:** Dialog z Żydem Tryfonem 2, 91. 2, w: Pisma Ojców Kościoła, t. IV, tł. J. Sajdak, Poznań 1926, s. 266.
- O r y g e n e s:** Homilia do Lb 16, 6, w: Pisma starochrześcijańskich pisarzy, t. XXXIV, tł. S. Kalinkowski, Warszawa 1986, s. 162.
- R a b a n M a u r:** Komentarz do Lb 23, 22 i Ps 29, 6.
- T e r t u l i a n:** Adversus Marcionem, w: Pisma starochrześcijańskich pisarzy, t. LVIII, tł. S. Ryzner, Warszawa 1994, s. 127.

II. Opracowania

- A h a r o n i S.: On some animals mentioned in the Bible, „Osiris” 5(1938), s. 461-478.
- B e e r R. R.: Einhorn. Fabelwelt und Wirklichkeit, München 1972.
- B o r g e s L. J.: Einhorn, Sphinx und Salamander. Ein Handbuch der phantastischen Zoologie, München 1964.
- C h e r r y J.: Fabeltiere. Von Drachen, Einhörnern und anderen mystischen Wesen, Ditzingen 1997.
- E i n h o r n W. J.: Das Einhorn als Sinneszeichen des Todes. Die Parabel vom Mamm im Abgrund. „Frühmittelalterliche Studien” 67(1972), s. 381-417.
- Spiritualis Unicornis. Das Einhorn in Kunst und Literatur des Mittelalters, München 1998.
- G o d b e y A. H.: The Unicorn in Old Testament, „The American Journal of Semitic Languages and Literatures” 56(1939), s. 256-296.
- H ö r i s c h J.: Der Wandel des Einhorns, w: Dämonen, Monster, Fabelwesen, red. U. Müller, W. Wunderlich, St. Gallen 1999, s. 205-228.
- J o b e s G. (red): Oak, w: Dictionary of Mythology, Folklore and Symbols, cz. II, New York 1962.
- K a s t n e r J.: Mundus mirabilis fictus. Phantasie und Wirklichkeit in der Welt der Fabelwesen, Passau 1994.
- K o b i e l u s S.: Jednorożec, w: Bestiarium chrześcijańskie, Warszawa 2002, s. 124-130.
- N i t z G.: Hortus Conclusus, w: Marienlexikon, t. III, red. R. Bäumer, L. Schefczyk, St. Ottilien 1991, s. 247-250.
- S h a p e r W. L. J.: The Unicorn in the Messianic Imaginary of The Greek Bible, „Journal of Theological Studies” 45(1994), s. 117-136.
- S c h m i d U.: Das Einhorn und seine Betrachtung in der Kunst, „Walhalla” 1(1905), s. 124-126.
- S t u h l f a u t h G.: Die Einhorn-Jagd, „Theologische Blätter” 19(1940), kol. 321-324.
- T h u j a A.: Dem Einhorn auf der Spur, Kiel 1984.
- W e h r h a h n S t r a u c h L.: Einhorn, w: Reallexikon der deutschen Kunstgeschichte, Stuttgart 1958, kol. 1504-1544.
- Z i o l k o w s k i T.: Der Karfunkelstein, „Euphorion” 55(1961), nr 4, s. 297-326.

CHRISTOLOGISCHE SYMBOLIK DES EINHORNS IN DER PATRISTISCHEN UND MITTELALTERLICHEN LITERATUR

Z u s a m m e n f a s s u n g

Seit der Zeit des Altertums bis in die heutige Zeit erfährt die Einhornsymbolik in der europäischen Kulturgeschichte eine enorme Anzahl von widersprüchlichen Wandlungen. Eben diese sich gegenseitig ausschließenden Wandlungen des Einhorns als Bedeutungsträger lassen es bei näherer Betrachtung so attraktiv erscheinen. Zunächst gilt das von den Autoren der Antike als Mischwesen beschriebene und entweder in Indien oder in Arabien beheimatete Tier als existent. Im theozentrischen Mittelalter wird es zum Symbol der Verkündigung Mariae, somit zur Allegorie Christi nobilitiert. Vor allem sichtbar ist diese Versinnbildlichung in den in den bildlichen Darstellungen der sakralen Einhornjagd, die etappenweise die Passion, den Tod und die Wiederauferstehung Christi widerspiegelt.

Słowa kluczowe: jednorożec, symbolika chrystologiczna, Wcielenie, Odkupienie, Zmartwychwstanie.

Schlüsselbegriffe: das Einhorn, chrystologische Symbolik, Inkarnation, Erlösung, Auferstehung.

Key words: unicorn, christological symbolism, Incarnation, Redemption, Resurrection.